

summary

Andrea
Vändor

Donauschwäbisches
Zetralmuseum Ulm
Schillerstrasse 1
D-89077 Ulm

Stručni rad

UDK: 323.15(4-11=11/08)
325.14((4-11=11/=8)

Ključne riječi:
etnička pripadnost
identitet
izložba
fotografije
odnosi među kulturama

SEVERAL DIMENSIONS OF ETHNIC AFFILIATION AND IDENTITY

In November 2008 a photography exhibition was on its way with the purpose to present along with accompanying activities the multilevel-and changeable meaning of ethnical identity as well as the heterogeneousness of relationships among cultures in several dimensions.

The exhibition that presents archive photographs taken from 1916 until 1920 and makes the basis of the topic that thanks to the exhibition organizers and visitors created a new, continuously growing, virtual collection aiming at thematic exhibition being so much different in the way it is presented: recent photographs could be viewed by the means of projections and are to be accessed on the Internet.

Since summer 2009 the third dimension has been added: when under the title «now I am descending from the horizon» a selection of recent photographs and interviews with inhabitants of different nationalities and common neighbouring area of Croatia, Hungary and Serbia was presented. Roads and small villages in Baranya, Slavonia and Voivodina are regularly not included in bigger maps, just as the fact that on the mental map of Europe we very frequently cannot find the places in which despite wartime devastation co-existence can be found where every individual can be tied to different cultures. This welfare is illustrated by the interviews done in 2008 with German, Hungarian, Croatian and Serbian population.

Exhibitions as shown in the catalogue research the role of ethnic affiliation and inherited and acquired culture in creating personal identity as well as in mutual relations. It is a complex, heavy to digest and so much live issue thus we cannot expect ready answers and certain recipes. What is more important here is to question, meet new communities, new relations and emotions.

U studenom 2008. godine krenula je na put izložba fotografija, koja zajedno s popratnom akcijom, nastoji u nekoliko dimenzija otkriti višeslojnost i promjenjivost značenja etničkog identiteta, kao i mnogovrsnost odnosa među kulturama. U biti, riječ je o tri izložbe, koje se međusobno dopunjuju i nadograđuju.

ETNIČKE PRIPADNOSTI I IDENTITET U NEKOLIKO DIMENZIJA

U studenom 2008. godine krenula je na put izložba fotografija, koja zajedno s popratnom akcijom, nastoji u nekoliko dimenzija otkriti višeslojnost i promjenjivost značenja etničkog identiteta, kao i mnogovrsnost odnosa među ljudima i njihovim kulturama. U biti, riječ je o tri izložbe, koje se međusobno dopunjuju i nadograđuju.

Uz izložbu koja prezentira arhivske fotografije nastale između 1916. i 1920. godine i čini osnovicu teme, zahvaljujući organizatorima i posjetiteljima izložbe, stvorena je jedna nova, stalno rastuća, virtualna zbirka s pretenzijama tematske izložbe. Ova zbirka se razlikuje po načinu prezentiranja, naime, novije fotografije mogu se pratiti već putem projekcija, a dostupne su i na internetu.

Od ljeta 2009. godine pojavljuje se i treća dimenzija: kada je pod nazivom „sada silaze sa zemljovida“, prezentiran izbor recentnih fotografija i intervju o žiteljima različitih narodnosti i zajedničkog pograničnog područja triju država, Hrvatske, Mađarske i Srbije. Staze i mala sela Baranje, Slavonije i Vojvodine ne nalaze se na većim zemljovidima, kao što se često na mentalnom zemljovidu Europe ne mogu pronaći ona područja u kojima je, i unatoč ratnim pustošenjima, u svakodnevici moguć suživot, gdje pojedinac može biti vezan za različite kulture. To dobro ilustriraju navodi iz intervjua vođenih 2008. godine s Nijemcima u Mađarskoj, Hrvatskoj i Srbiji.

Ali, vratimo se nizu arhivskih fotografija, osnovici teme. U jednom selu jugozapadne Mađarske, Véméndu, načinjeno je između 1916. i 1920. godine preko 700 fotografija, negativi kojih su sretnom slučajnošću sačuvani. Fotografije koje predstavljaju žitelje sela, zemljooradnike, obrtnike, trgovce, izradio je Bele Hernai (Hesz), negdašnji učitelj, kasnije ravnatelj škole u Véméndu.

Zajednica Nijemaca, Srba, Mađara, Roma, katolika, pravoslavaca i Židova oblikovala se tijekom dvjesto godina. Razumjeli su jezike jedni drugih, poznavali su i poštivali svoje običaje. Identitet im je podjednako bio određen materinskim jezikom, kulturom, prebivalištem, državljanstvom, međutim, bili su ponajviše žitelji Véménda.

Ideje i političko ozračje 20. stoljeća kao i trianonsko uređenje granica na etničkoj osnovi, s nedosljednim pridržavanjem tih načela, međutim, nije pogodovalo multikulturalnim i multietničkim zajednicama, koje su se poslije Prvog svjetskog

rata počele raspadati. Fotografije, koje posjetitelja vraćaju u svijet svakodnevice od prije devedeset godina, zabilježile su posljednje trenutke tog suživota. Fotograf-učitelj, Hernai, rođen je 1884. u Székesfehérváru. Od 1905. godine djeluje kao učitelj u Véméndu, a 1925. postaje ravnateljem škole. Tu je i umro 1964. godine. Od 1929. godine aktivno je sudjelovao u etnografskim istraživanjima, pokrenutima od Državnog Geografskog Instituta i Instituta za germansku filologiju Sveučilišta u Segedinu. Sakupljao je arheološki, zavičajni i etnografski materijal Véménda i okolice.

U tom razdoblju u selu su živjeli katolički Nijemci, pravoslavni Srbi, Židovi, katolički Romi te katolički i reformirani Mađari.

U Véméndu su 1900. godine živjela 1882 stanovnika njemačkog, 105 mađarskog, 255 srpskog i 15 nekog drugog materinskog jezika. Ovi odnosi su se do 1920. godine donekle izmijenili. Broj žitelja mađarskog jezika narastao je na 367, dok se broj stanovnika njemačkog materinskog jezika smanjio na 1804, a srpskoga na 210. Među ovim raznorodnim jezicima posredovao je njemački, a Nijemci su imali vodeću ulogu i u administrativnim poslovima. Međutim, zahvaljujući mađarizacijskim težnjama, sve prisutnijim od kraja 19. stoljeća, sve je više žitelja govorilo i mađarski unatoč tome što se do Prvog svjetskog rata nastava još uvijek odvijala samo na njemačkom, odnosno srpskom jeziku. Godine 1900. svega 541 osoba, jedva četvrtina stanovništva, znala mađarski.² Po vjeroispovijesti, katolici su bili u većini. 1900. godine 1977 se osoba izjasnilo katolicima, 3 evangelicima, 250 pripadnicima pravoslavne vjere i 25 izraelčanima. U pogledu katolika slične podatke priopćuje i popis pučanstva iz 1920. godine, dok je pravoslavnih vjernika tada ostalo samo 210, a u zajednici se pojavljuju i reformirani (protestanti).³ Organizirano naseljavanje grupa srpskog materinskog jezika i pravoslavne vjeroispovijesti oko 1690. godine, vezano je za ime patrijarha Arsenija Čarnojevića. Borbe za Rakocijeva ustanka početkom 18. stoljeća, ubrzo su, na duže vrijeme, suživot učinile problematičnim: kuruci (Rakocijeva vojska) su razarali srpska sela, a Srbi su uništavali mađarsko pučanstvo, koje je davalo potporu ustancima. Srbe su u ovom dijelu nazivali Racima. Na području današnjeg Véménda Srbi su se ponovo naselili tek 1711. g., po završetku borbi i to u

¹ Rad s mađarskog prevela Ida Horvat, prof.

² Rezultati popisa stanovništva 1900. i 1920. godine

³ Rezultati popisa stanovništva 1900. i 1920. godine

gornjem dijelu kasnije ulice Hegy (Planina), nadomak izvora i šuma, koje su pružale zaštitu. Oko 1720. sele se u Srpsku ulicu (Szerb utca). Prva crkva sagrađena je vjerojatno oko 1690. Godine, a njeno mjesto je danas nemoguće odrediti. Pravoslavna crkva sagrađena 1884. godine bila je treća po redu. Jedno vrijeme je ondje djelovala i škola, koja je kasnije dobila posebnu zgradu. Matične su knjige vodili od 1777. godine.⁴

Sl.1 Drago Vucsenovity s Latom i jednim dječakom

Puno je nepoznanica oko pojave i podrijetla prvih njemačkih naseljenika. Onaj naseljenički sloj, za koji raspoložemo sigurnim podacima, razvio se do sredine 18. stoljeća, vjerojatno slijedom višekratnih useljavanja i iseljavanja, kao i migracija unutar Mađarske. 1752. godine u Véméndu je bilo 43 njemačke obitelji i 59 srpskih kuća. Dolaskom useljenika iz Württenerga u vrijeme naseljavanja za Josipa II., do 19. su stoljeća izmijenjeni etnički odnosi: tada je tri četvrtine sela njemačkog (švapskog), četvrtina srpskog (rackog) materinskog jezika.

Véméndski Nijemci su katolici – za njih je katolička crkva ona stabilna ustanova, a crkveni blagdani ona sigurna uporišta (točke), koja su u novoj domovini značila stalnost i čvrste norme.

U Véméndu je od 1789. godine sudjelovala katolička župa. U požaru 1791. godine stradale su crkva i matične knjige, a nova crkva podignuta u čast sv. Mihovila, arhanđela, posve-

Sl. 2. Sebastian (Sebetyén) Schneider, modrotiskar

Sl. 3. Njemački dječak drži za ruku djevojčicu

⁴ Pesti (urednik) 982. 60-75.

ćena je 1796. godine. Katolička je crkva uzdržavala školu na njemačkom jeziku od 1754. godine sve do njenog podržavanja. Nijemci su imali podjednako vodeću ulogu u lokalnoj upravi, kao i u crkvi. U školi su podučavali nastavnici njemačkog materinskog jezika.

Usljed mađarizacije imena, od 1900-ih godina sve se više mađarskih imena nalazi među činovnicima, međutim, bilo bi potrebno temeljitije istraživanje da bi se vidjelo u kojem su omjeru među njima Nijemci mađariziranog imena ili naseljeni Mađari. Pretežitu većinu obrtnika, kao i jedan dio krčmara i trgovaca, također su činili Nijemci.⁵

Židovi su se u Baranji naselili u posljednjoj trećini 18. st., kasno i odnosu na druga područja Mađarske. Njihovo je naseljavanje još 1746. godine bilo zabranjeno županijskim statutom.⁶ Prema shematizmu iz 1828. u Véméndu je bilo 8 osoba židovske vjere. Po popisu pučanstva iz 1900. godine, u selu je živjelo 25 Židova; ovaj omjer se do kraja 1930-ih godina nije bitno izmijenio.⁷ Prema jednoj zabilješci iz 1914. godine⁸ prva doseljena židovska obitelj bila je porodica Berger, koja je do 1945. godine imala trgovinu mješovitom robom u središtu mjesta (kasnije je postala slastičarnica). U dvorištu trgovine stajala je židovska bogomolja.⁹

Sl. 4. Židovski dječak (Tibi Schwarz) odjeven u njemačku djevojčicu

⁵ Bindorffer 365-368

⁶ Radnóti 1994. 136

⁷ Podatci popisa stanovništva 1900. i 1930. godine

⁸ Hernai III/31, na temelju priopćenja Henrika Staubacha, rođenog 1835.

⁹ Pesti (urednik) 1982. 61.

Sl. 5. Obitelj posljednjeg romskog vojvode u Véméndu (vojvoda ima lulu)

Malo je podataka poznato o vemendskim Romima. U zabilješcima iz 19. stoljeća javljaju se prezimena Sárköz i Petrovics; po vjeri su bili katolici.¹⁰ Prva temeljita evidencija romskog stanovništva u Mađarskoj načinjena je 1893. godine¹¹, prema kojoj je u kotaru Pécsvárad tada bilo ukupno 150 osoba, od toga 95 stalno naseljenih, 34 osobe koje duže

Sl. 6. Józef (Pipás) Varga iz Szebénya s Erzsébet Köntös prigodom novačenja

¹⁰ Hernai 2. 287.

¹¹ Rezultati popisa Roma, provedenog u Mađarskoj 31. siječnja 1893.

Sl. 7. Desetnik s malim djetetom

Sl. 8. Ruski ratni zarobljenici u Véméndu

vrijeme borave na jednom mjestu 21 je uvedena u evidenciju kao „putujući (lutajući) Cigani“.

Za Mađare u Véméndu znamo tek od 1880-ih godina.¹² 1890. godine 42 osobe navode mađarski kao svoj materini jezik. I u sljedećim desetljećima njihov broj sve više raste. Pretpostavljamo, da se jedan njihov dio zaposlio u općinskim uredima i poduzećima (administrativna uprava, pošta, željeznica, šumarstvo, mljekarstvo, te kamenolom i ciglana, koji su djelovali na teritoriju sela), sve brojnijim uslijed naprednijih privrednih i društvenih odnosa. Mnogi su radili i na obližnjoj pustari Trefort. Katolici su se već i zbog vjerske pripadnosti ravnali prema Nijemcima, slijedivši determinatnu većinu sela u njihovoj kulturi i uporabi jezika.

Političko-povijesni okvir fotografija određen je Prvim svjetskim ratom i zbivanjima za srpske okupacije južno-mađarskih područja. 1916. godine, u vrijeme nastanka prvih snimaka, još uvelike traje Prvi svjetski rat u kojem je palo 105 vamedskih domobrana. Iste godine odnesena su i zvona katoličke i pravoslavne crkve, da bi se od njih izlili topovi.

U tom je razdoblju stiglo u Véménd onih 40 ruskih zarobljenika, koji su djelomice radili na pustari Trefort, a ostali su pomagali mjesnim gazdama.

Život sela od 10. prosinca 1918. do 19. kolovoza 1921. godine bio je obilježen prisutnošću vojnika srpske armije. Srpska je

vojska ušla u Južnu Mađarsku do područja označenih Beogradskom vojnom konvencijom, potpisanom 13 studenog 1918. godine. Sve do 1921. godine, oteglala se rasprava o pripadnosti tih područja. Konačno su, u kolovozu 1921. godine, budimpeštanski predstavnici velikih sila odlučili o evakuaciji Baranje.

Odlaskom vojske i jedan dio srpskog stanovništva napustio je svoj dom. Oni, koji su se prigodom popisa stanovništva 1920. godine deklarirali Srbima, morali su se do 1930. godine preseliti na drugu stranu granice.

Prošlo je tek trideset godina, a zajednica, koju su tvorili ljudi s fotografija, bila je uništena. Ona veća zajednica, koja se razvila kroz višestoljetni, ne uvijek skladni, suživot grupa različitih vjera, etničke pripadnosti i jezika, potpuno se raspala uslijed homogenizirajućih političkih ideja 20. stoljeća, koje su negirale višestruki identitet.

Razdoblje od 1918. do 1947. godine „rezultiralo“ je preseljenjem najvećeg dijela véméndskih Srba, iseljenjem jednog dijela i istrebljenjem ostalih Roma, dok su mnogi Židovi stradali u koncentracijskim logorima, a većina je Nijemaca protjerana.

Srpska je škola prestala djelovati 1929. godine. Crkvu je pravoslavna crkvena uprava poslije Drugog svjetskog rata prodala mjesnoj poljoprivrednoj zadruzi, koja ju je do 1965. godine koristila kao hambar, a potom je srušena, zbog potrebe za građevinskim materijalom. Ispred crkve je stajao križ

¹² Bindorffer 377.

od crvenog mramora s ćirilničnim natpisom, kojeg više nema. Posljednji vemendski Srbin pokopan je 1966. godine.¹³ *Sa-hranjen je na Petrovo, po zagušljivoj vrućini. Srpski pop je došao iz Mohača. Kantor iz Sombereka (Žumberak) pojao je na srpskom. Osim njih nije bilo ni jednog Srbina, samo pokojnik, pop i kantor (pojac).*¹⁴

Brojčano stanje njemačke zajednice, podvojeno podijeljene slijedom propagande 1930-ih godina i Drugog svjetskog rata, do 1948. godine znatno se smanjilo. Krajem prosinca 1944. godine 360 je osoba odvedeno na prisilni rad („malenkij robot“), a do kraja 1947. godine 1400 stanovnika Véménda je iseljeno.¹⁵ Hernai je kao očevidac, u svom dnevniku zabilježio te događaje:

28. kolovoza 1947. – (...) Ovdje kod nas svi su Nijemci u najvećoj neizvjesnosti, jer ne znaju, kad

7. rujna – noćas su stigli članovi postrojbe za iseljavanje snaga unutrašnje sigurnosti i već u šest ujutro stajali na vratima pojedinih obitelji a će doći po njih., koje će iseliti. (...) Svačiju su prtljagu pregledali, dopustili su ponijeti samo 20 kg brašna. 10 forinti po osobi. Ako je bilo više novca, to su oduzeli.

8. rujna – Iseljenički vlak još stoji ovdje na željezničkoj postaji. Mještani im cijeli dan nose hranu.

12. rujna – Deložirani, iseljeni Nijemci još uvijek se pate u željezničkim vagonima. Danas su mnogi mogli otići u selo (...) Ne može se boraviti na ulici zbog velike vrućine (kako je tek u vagonima!)

14. rujna – pri povratku kući, čuli smo kako na kolodvoru lokomotive manevriraju. Nakon dugotrajnog manevriranja, u četvrt jedan, krenula je željeznička kompozicija s dvije lokomotive i 50 teretnih vagona prema Bátaszéku. Puno je ljudi bilo vani na željeznici (pruži), oprostili su se i ostali dok vlak nije otišao. Mnogi su gorko plakali. S ovom je kompozicijom otišlo oko 1000 osoba.¹⁶

Nijemci u Mađarskoj bili su obespravljani sve do 1950. godine.¹⁷ Neki su vemendski Židovi za vrijeme Drugog svjetskog rata odvedeni na prisilni rad, a druge su odveli u koncentracijski logor Buchenwald. Sjećanje na one koji su ondje skončali, čuva nadgrobni spomenik podignut na židovskom groblju.

Ni vemendski Romi nisu bili pošteđeni rasne diskriminacije i genocida Drugog svjetskog rata. Jedan dio baranjskih Roma unovačen je u vojne radne postrojbe; takva je bila i romska radna četa 32/I.II., ustrojene u Véméndu. Ostali, među njima

¹³ Bindorffer 366, Pesti (urednik) 1982. 6.

¹⁴ Thiery 1971. 88

¹⁵ Bindorffer 371-373.

¹⁶ Hernai IV.

¹⁷ Ministarsko vijeće Narodne Republike Mađarske odredbom br. 4 2486/1949. M. T. Objavljuje, da je obustavilo iseljavanje njemačkog stanovništva, ali je pitanje državljanstva osoba određenih za preseljavanje još uvijek neraščišćeno. Konačno je odredbom br. 84/1950. MT. Objavljeno, da su sve ograničavajuće odredbe stavljene izvan snage.

Sl. 9. Srpski okupatori u Véméndu

i vemendski Romi, dospjeli su u utvrdu Csillag (Zvijezda) u Komarnu, ili u razne koncentracijske logore.¹⁸

Naselje u Kohlentalu u kojem su se sklonili preživjeli vemendski Romi i novi doseljenici, silom je likvidirano početkom 1960-ih godina, a stanovnike su prisilno uselili u kuće ciganskog naselja u Kirchengrundu. *Novo je naselje podignuto za nekoliko mjeseci. Šesnaest jednakih, okrečenih kuća. Dva puta dva metra osnovne površine. Židovi od naboja. Prozori iz nužde. Naselje su gradili Romi. Povremeno ih je na posao pratio redarstvenik, mnogi su i unatoč toga bježali. Preseljenje je bilo bolno.*¹⁹

Véménd je i danas multietnička zajednica. Mađari, Nijemci i Romi žive zajedno. Pored već spomenutih iseljavanja 1920-ih godina i protjerivanja tijekom 1947. godine, događala su se i naseljavanja. Hernai je u svom dnevniku zabilježio slijedeće:

23. svibnja 1945.: Danas poslijepodne stiglo je nekih 68 kola doseljenika, Csándga (...) Prije četiri godine preselili su ih iz Hadikfave u Bukovini u Bačku. Odatle su ih u listopadu 1944. istjerali Srbi, pa su otišli u Županiju Zala, u okolici Sümega i odande putuju (...) Govore čistim mađarskim jezikom. Tu

¹⁸ Radnóti 2006. 36-38.

¹⁹ Thiery 127

su s natkrivenim kolima (s arnjevim), konjima. Odjeća im je uredna u mađarskom stilu

8. rujna 1945.: *Iz mjesne policije poslali su jedan stariji bračni par na noćenje (...) Proljetos, u ožujku, protjerali su ih iz Košica, jer su Mađari. Sve su im oduzeli.*

1947. godine u 123 kuće stanovale su sikulske (erdeljske) obitelji, u 6 kuća obitelji iz Isaszega, u 14 kuća porodice doseljene iz okolice Pečuha, u 4 kuće Bačvani, u 42 kuće doseljenici iz drugih županija.²⁰

Dok pregledavamo fotografije snimljene između 1916. i 1920., godine na trijemu učiteljeve kuće, oživljava (pojavljuje se) jedna nova dimenzija tih slika. Kao da se odvija film – likovi, koji se pojavljuju na sceni oživljavaju četverogodišnju povijest sela i ujedno i cijele regije; to razdoblje u kojem će, po prvi puta u 20. stoljeću, priznavanje etničke pripadnosti imati teške posljedice u budućnosti; nakon te četiri godine prvi puta se korjenito mijenja etnički i vjerski sastav zajednice. Na trijemu se pojavljuju Nijemci (Švabi), Srbi (Raci), Mađari iz susjednog Szebénya, ruski ratni zarobljenici, a na dvorištu se fotografiraju srpski okupatorski vojnici i ciganske obitelji. Na fotografijama, odnosno u bilješkama za njihovo sređivanje, Mađari i Židovi iz Véménda se ne pojavljuju (ističu) kao posebna etnička grupa, nasuprot Srbima, Nijemcima i Mađarima iz Szebénya. Mađare se može vidjeti u njemačkoj nošnji, a od Židova se u popisu fotografija samo jedan mali dječak navodi po imenu; kod ostalih seljana, odjevenih u gradsku ili švapsku odjeću (nošnju), vjerska se pripadnost otkriva tek usporedbom s drugim izvorima. Fotografije Bele Hernaija nisu snimljene u atelijeru, njihovi akteri nemaju u rukama atelijerske rekvizite, nego predmet, koji su sami donijeli, nešto što je odgovaralo očekivanjima, koje je podupirala zajednica, predmet, kojim su okarakterizirali (označili) sebe same, svoju kulturu i životnu dob.

U rukama vemenskih Nijemaca, „Švaba“, najčešći su molitvenik i krunica, predmeti vezani uz, za njih izuzetno važnu katoličku vjeru, velike kohezijske snage.

Dok je držanje Švaba i Mađara kruto i svečanije, za Srbe je karakteristično opuštenije, katkad i romantično držanje, napr. s knjigom i ružom spuštenu u krilo.

Većina snimaka Roma otkriva siromaštvo; samo vojvoda ima u ruci lijepo izrezbarenu lulu i prsten, mali detalj na jednom grupnom snimku skriva dražesni prizor: u rukama dječaćića odjevenog u prnje skutrilo se malo štene.

Karakteristično je za odraslije mladiće i muškarce, neovisno o narodnosti i vjeri, da, kao punopravni članovi muškog društva, svi drže u ruci, uglavnom neupaljenu, cigaretu.

Izložbe, kao i pripadajući katalog istražuju ulogu etničke pripadnosti, te naslijeđene i stečene kulture u stvaranju osobnog identiteta i u međusobnim odnosima. Problem je složen, prepun emocionalnog naboja, k tome je i danas jako

aktualan, stoga ne možemo očekivati gotove odgovore i provjerene recepte. Puno je važnije postavljati pitanja, te upoznavati nove zajednice, odnose i čuvstva.

Tom cilju služi fotografska akcija, koja prati izložbu, kao i tome, da se posjetitelji i čitatelji i sami zamisle nad svojim odnosom prema različitim kulturama.

Budući da se i na originalnim fotografijama ljudi često pojavljuju s nekim, za njih, karakterističnim predmetom, organizatori izložbe žele potaknuti posjetitelje da izraze svoj osobni doživljaj izložbe, fotografirajući se među kulisama izložbe, držeći u ruci neki njima važan predmet koji ih povezuje s nekom drugom kulturom. U tom slučaju, druga kultura može biti različita ne samo od vlastite, već i od kulture aktualne okoline.

Ukazuje se, da se usvajanje dobara drugih kultura ne postiže samo putem tradicionalne obiteljske predaje. Naklonost može biti raznolika: i najdraži pisac, kao i omiljeni nogometni tim može nas približiti nekoj drugoj zemlji, drugoj zajednici, a mogu se razviti i takve veze, koje već postaju dijelom našeg identiteta. I odnos prema vlastitoj nacionalnoj kulturi može biti različit: jedno je biti Bošnjakom kod kuće, u Sarajevu, a drugo Bošnjakom prognanikom (izbjeglicom) u Berlinu, drugačije je netko Mađar u Budimpešti, nego u Novom Sadu.

Foto-akcijom se, kroz privrženost predmetima, želi pojasniti mnogostrukost tih veza i odnosa. Pripovijesti vezane za predmete važna su barem koliko i predmeti, stoga smo ih zabilježili na anketnim (upitnim) listićima. Fotografije i njihove priče dostupne su uvezane u album, odnosno na internetskoj stranici aktualne lokacije izložbe.

Organizatori izložbe izložbe imali su dodatni projekt: dokumentirati i prezentirati reakcije posjetitelja u Pečuh, 2008., te u Berlinu i Novom Sadu, 2009. godine, te iz tih realcija prepoznati i interpretirati odnos spram vlastitoga i tuđeg identiteta. Sakupljeno je oko 140 fotografija i priča.

Za pečuške je pripovijesti karakterističnija obiteljska privrženost (vezanost) i posezanje za korijenima. U mađarskoj sredini „drugu“ kulturu ponajviše označava podrijetlo iz manjinske obitelji ili podrijetlo s one strane granice. Priče ukazuju na ulogu podrijetla u određivanju identiteta:

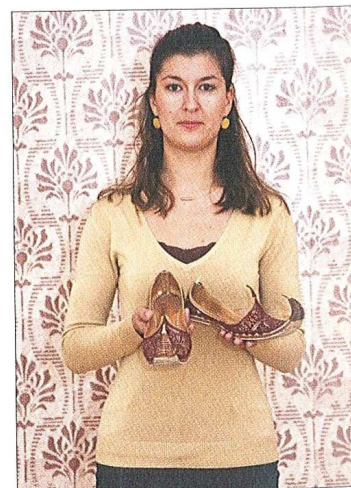
Ime: Eva Mirjana Bošnjak

Materinski jezik: mađarski, hrvatski

Zanimanje: studentica

Naziv predmeta: bosanska obuća

U ljeto 2008. godine sam u gradu Mostaru (Bosna i Hercegovina) kupila ovu obuću, koju sam nazvala „Cipele Mali Mukk“. Tada mi se ispunila dvogodišnja že-

²⁰ Hernai IV. 54-70.

lja, jer ih prigodom prvog boravka ondje (2006.) nisam uspjela nabaviti.

Za mene to nije samo obrtnički izradak ili suvenir, nego krasni dio one kulture, koja je geografski daleko, ali mi je emocionalno jako bliska, ta, moji pretci potječu iz Bosne (Bošnjaci su), a u Mađarskoj čine dio hrvatske manjine. Kada obujem ove „cipele“ kao da ulazim u jedan „nepoznato-poznati“ svijet.

Ime: Ildikó Elizabeth Schmidt

Materinski jezik: mađarski, njemački

Zanimanje: službenica

Naziv predmeta: molitvenik moje prabake, Véménd (1898.)

Ovaj stodesetgodišni molitvenik dospio je k meni u jesen 2008. s mnogim drugim predmetima. Tiskan je na njemačkom jeziku, goticom. listovi su mu zgužvani, puno su ih okretali: švapski stanovnici Véménda išli su u crkvu, bili su duboko religiozni. Ova je knjiga, kao predmet, spona između današnje generacije i davnih predaka. Vrijednost joj je stoga neprocjenjiva.

Ime: István Burján

Materinski jezik: mađarski

Zanimanje: kustos, etnolog

Naziv predmeta: „Hajdukov“ triko (polo) i matrica

Prije balkanskog rata (na Balkanu) živio sam u Jugoslaviji. Omiljeni nogometni tim bila mi je tada još multinacionalna „Crvena Zvezda“. Za vrijeme rata bio sam prisiljen napustiti svoj dom. Od tada, kao mađarsko-hrvatski državljanin već radije navijam za dalmatinski „Hajduk, Split.

Novosadske pripovijesti ilustriraju multinacionalnu sadašnjost regije:

Ime: Agnes Ozer

Materinski jezik: mađarski

Zanimanje: povjesničarka, muzejska savjetnica

Naziv predmeta: Mađarsko-jugoslavenske književne veze, Novi Sad, 1970. Naša zajednička priča:

Do smrti moga oca, Imre Bórija, uspjela sam, pomoću njegove djelatnosti shvatiti književne veze mađarskog i drugih naroda bivše jugoslavije. U današnjoj se svakodnevici ispostavlja, da ono što sam od njega naučila, moram stalno rabiti, pa to i činim. Bez toga se u našoj regiji ne može postojati.

Ime: Gyuri Mór

Materinski jezik: mađarski

Zanimanje: umirovljenik

Naziv predmeta: gramofonska ploča Symphonion 7079, Stille Nacht, heilige Nacht

Naša zajednička priča:

Ove ploče slušamo na Badnje večere. Naslijedili smo ih od bake moje supruge iz Futoka.

U Berlinu su bitno drugačije pripovijesti dospjele u zbirku. Pojedine priče, slično pečušcima, ukazuju na odnos kultura podrijetla i okolice:

Ime: Lena Edich

Materinski jezik: ruski

Zanimanje: menadžer za kulturu

Naziv predmeta: ruska daščica za rezanje

Naša zajednička priča:

Ova daščica je najmanji komad petodijelne garniture. Daščice vise na zidu moje, inače itekako, njemačke kuhinje. Potječu iz Rusije, moje otadžbine. Izrađuju ih zatvorenici u (svojim) radionicama.

Kada su moji iselili, donijeli su puno takvih, rukom izrađenih, kućanskih predmeta, ali i slika i kipića. Njima više nisu dovoljno moderni, zato ih drže u kartonskim kutijama u podrumu. Prigodom jednog posjeta opustošila sam njihovu „škrinju s blagom“ i tim sam predmetima ukrasila svoj stan. Moji roditelji to ne shvaćaju. Za njih je to samo zastarjeli kič. Za mene, međutim, to je sredstvo za elaboriranje identiteta. Ugodno me podsjećaju na rusku polovicu moga „ja“.

Jedan dio predmeta i pripovijesti svjedoči o odnosu prema turizmu, te prema kulturama upoznatim na putovanjima:

Ime: Jonas Steffen Wild

Materinski jezik: njemački

Zanimanje: učenik

Naziv predmeta: planinarske cipele zajednička priča:

Ove čvrste bakandže s vezicama i profiliranim potplatom kupio sam prije nekoliko godina, Podstavljene su, pa si i za zimu. Od tada u njima idem na izlete za vrijeme ferija. U ovim sam cipelama upoznao druge zemlje, pješačeći kozjim stazama, odronima, uskim surducima i drugim mjestima. Bakanže su me uvijek sigurno odvele do cilja.

Na putu mi se krajolik neposredno otvarao, kroz meni tada nepoznat mirise, glasove i puno novih dojmova. Kada navučem ove cipele, odmah se sjetim onih svjetova (krajeva), koje sam već obišao. I brojne ogreotine na koži odaju vezu s tim krajevima. “

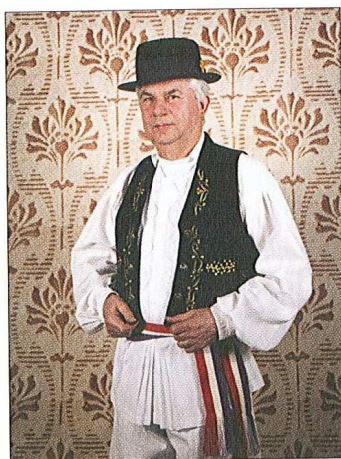
U Berlinu živi puno ljudi stranog podrijetla, koji taj grad smatraju svojim domom i drugom domovinom.

Ime: Rozalija Topić i su-
prug Ante Topić
Materinski jezik: hrvatski
Zanimanje: švelja i
električar

Naziv predmeta: berlinski
medvjed

Naša zajednička priča:

Ja (Rozalija) živim u Berlinu, tada Zapadnom Berlinu, od 1969. godine. 1970. godine udala sam se za Antu Topića. Imamo dvoje djece. Berlin nam je postao drugom domovinom. Barem dva, tri puta godišnje odlazili smo kući u Slavoniju. Svakom prigodom, kada smo idući prema Berlinu, kod Deilidena prešli granicu, osjetili smo olakšanje i odahnuli bismo nakon deprimirajućeg tranzitnog puta kroz Istočnu Njemačku (DDR). Na tom graničnom prijelazu, na zapadnoj strani, stajao je, a stoji još i danas, ogromni kip berlinskog medvjeda, pozdravljajući nas. Berlinski medvjed nas i danas podsjeća na ono neopisivo olakšanje, koje smo osjetili, stupivši na slobodno tlo.

Najpotresnije su pripovijesti onih bošnjačkih izbjeglica, koji su morali otići, spašavajući goli život. Mnogi su na foto-akciju donijeli predmete kupljene u Berlinu, pomoću kojih su ispričali svoje priče o izgubljenom domu.

Ime: Zejna Gašić

Materinski jezik: bošnjački

Zanimanje: bankovna službenica

Naziv predmeta: kaput

Naša zajednička priča:

U ratu su mi sve oduzeli. Kruh nosim u sebi, odjeću na sebi. Toliko sam prazna bez mojih prijatelja, moje ulice, doma i grada, bez prijatelja moje obitelji. Ostao mi je samo jedan sin. On mi daje snage za život.

Ime: Suada Kucalović

Materinski jezik: bošnjački

Zanimanje: ugostiteljica

Naziv predmeta: poljski karanfil

Naša zajednička priča:

Pred našom kućom u Brčkom, u bašči, raslo je puno cvijeća. Bilo je i karanfila. Uvijek su me pozdravljali, kad bih se vraćala kući iz škole ili s posla. Danas nema ni kuće, ni bačče. Rat je sve razorio.

Ime: Safija Hidić

Materinski jezik:
bošnjački

Zanimanje: kućanica

Naziv predmeta: kruh

Naša zajednička priča: Kada sam još bila dijete, svako jutro me budio miris svježeg pečenog kruha, kojeg je ispekla moja majka. Umrula je nakon što smo izbjegli, 1993. u Hrvatskoj. Sada ja pečem kruh. Moja keči ima već 23 godine. I ona zna peći dobar kruh.

LITERATURA:

- Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, 1895., Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei, Budapest
- B. HORVÁTH, C., 2001., Egy baranyai tanító fényképei a 20. század elejéről // Fotóművészet 44. 82-91
- BARTHESS, R., 1985., Világoskamra. Jegyzetek a fotográfiáról, Budapest
- BINDORFFER, G., 2005., A kettős identitás összehasonlító vizsgálata két magyarországi német településen Csolnok – Véménd. In: A trobriandi krikettől az etnicitás társadalmi konfigurációjáig – kisebbségi identitások, adaptációs mechanizmusok melanéziától a magyarországi németekig. mek.oszk.hu/03700/03739/html/
- EDWARDS, E., 2003., A fényképészet újraértelmezése a néprajzi múzeumban // Néprajzi Értesítő 84, 2002., Budapest 39-57
- GRASSKAMP, W., 1997., Szöveg nélkül. A dokumentumfotó esztétikájához // Bán András, Beke László szerk: Fotóelméleti Szöveggyűjtemény
- HERNAL, B., 1981., Helytörténeti, néprajzi jegyzetek, napló. Kézirat 5 kötetben. Baranya Megyei levéltár, Pécs, Általános Iskola Véménd

- HORNYÁK, A., 2006., Pécs szerb megszállása egy szerb újságíró szemével, Pécs
- KOGUTOWICZ, K., 1930., Dunántúl és Kisalföld írásban és képből I-II, Szeged/Budapest
- KUNT ERNŐ, E., 2003., A fénykép a parasztság életében // Az antropológia keresése. Válogatott tanulmányok, Budapest, 89-123
- Magyar Statisztikai Közlemények, 1902., A Magyar Korona országainak 1900 évi népszámlálása I, Budapest
- Magyar Statisztikai Közlemények, 1922., Magyarország 1920 évi népszámlálása, Budapest
- Magyar Statisztikai Közlemények, 1931., Magyarország 1930 évi népszámlálása, Budapest
- PESTI, J.(szerk.), 1982., Baranya megye földrajzi nevei I-II, Pécs
- PETRI, J.,1986., Die Geschichte von Véménd, Essenbach.
- RADNÓTI, I., 1994., Adatok a Baranya megyei zsidóságról a 18. századi összeírások alapján. // Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 39 (1994)
- RADNÓTI, I.,2006., „...úgy kell eljárni, mint a zsidókkal” Roma holokauszt Baranyában, Pécs
- Schematismus Venerabilis Cleri Almae Dioecesis Quinque-Ecclesiensis pro Anno a Christo nato M. DCCC XXVIII.
- Schematismus Venerabilis Cleri Almae Dioecesis Quinque-Ecclesiensis pro Anno a Christo nato M. DCCCC XXII.
- Schematismus Venerabilis Cleri Almae Dioecesis Quinque-Ecclesiensis pro Anno a Christo nato M. DCCCC XXV.
- SONTAG.S.,1981., A fényképezésről, Budapest
- THIERY, Á., 1971., Bábel volt Véménd, Budapest
- Véménd 1937. évi társadalmi helyzetképe, 1938., Baranya Megyei Levéltár, kézirat, Véménd